

9. Вісті // Козацька думка (вісник української Військової Ради південно-західного фронту). – Станіславів. – 1920, 7 вересня.

10. ЦДАВО.–Ф.1078. – Оп.3. – Спр.7. – Арк.7

11. Накази військам дієвої армії УНР // Козацька думка (вісник української Військової Ради південно-західного фронту). – Станіславів. – 1920, 18 серпня.

12. Українсько-московська війна 1920 р. в документах (оперативні документи штабу армії Української Народної Республіки) / З передмовою і під редакцією Генерального штабу генерала В. Сальського. Документи впорядкував генерал Шандрук П. – Ч. I. – Варшава, 1933. – 401 с.

13. ЦДАВО.– Ф.2373. – Оп.1. – Спр.12. – Арк.72.

14. Колянчук О. Увічнення нескорених. Українські військові меморіали 20–30-х рр. XX ст. у Польщі. – Львів: НАН України Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича, 2003. – 245 с.

Т.В. Онішко

УДК 334.735: 642.5: 330.8 (477)

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ ГРОМАДСЬКОГО ХАРЧУВАННЯ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ В 1923-1925 рр.

Аналізується досвід залучення споживчої кооперації України до вирішення продовольчих проблем у період подолання наслідків економічної кризи 1923 р. Акцентовано увагу на ролі кооперативних закладів громадського харчування у забезпеченні потреб населення.

Анализируется опыт привлечения потребительской кооперации Украины к решению продовольственных проблем в период преодоления последствий экономического кризиса 1923 г. Акцентируется внимание на роли кооперативных предприятий общественного питания в обеспечении потребностей населения.

It is analyzed experience of attraction of Consumer Cooperatives of Ukraine concerning the decision of food problems in the period of overcoming consequences of economic crisis of 1923. It is accented on the role of cooperative public catering establishments in maintenance of population requirements.

Ключові слова: споживча кооперація, продовольчі труднощі, громадське харчування, кооперативні їдальні.

Сучасний стан економіки України змушує приділити серйозну увагу проблемі збереження здоров'я нації. Не останню роль у її

вирішенні займають заклади громадського харчування. Матеріальний стан більшості пересічних громадян не дозволяє користуватися послугами приватного ресторанного бізнесу. Відтак існує нагальна потреба у функціонуванні закладів громадського харчування різних форм власності, розрахованих та різні соціальні прошарки суспільства. З огляду на це, заслуговує на увагу досвід вітчизняної споживчої кооперації щодо охоплення громадським харчування населення протягом 1923-1925 рр. Зазначимо: це був період, коли кооперативним організаціям доводилося не лише переборювати наслідки фінансово-економічної кризи, але й виконувати державне завдання щодо забезпечення гарячим харчуванням передусім робітників – основну силу побудови соціалізму.

Аналіз наявної літератури переконує в тому, що досвід громадського харчування у системі споживчої кооперації в зазначені роки до цього часу не був об'єктом наукового дослідження. Побіжно місце громадського харчування у бюджеті робітничого класу окреслено в окремих працях, що вийшли в 20-ті – на початку 30-х рр. ХХ ст. [1;2;3;4]. Загальні тенденції становлення кооперативного громадського харчування у масштабі СРСР окреслено в роботі російського радянського вченого Я.А. Кістанова, написаній на початку 1950-х рр. [5]. Дослідник історії кооперативної торгівлі Г.О. Гетьман лише фрагментарно згадував громадське харчування споживчої кооперації, вважаючи, що у 1920-ті рр. воно не мало суттєвого значення у продовольчому забезпеченні населення [6].

З огляду на історіографію досліджуваної проблеми метою статті є спроба з'ясувати досвід урахування кооператорами регіональних особливостей при налагодженні закладів громадського харчування у той період, коли доводилося діяти в умовах запровадження госпрозрахунку. Тобто, кооперативні організації протягом 1923-1925 рр., закладаючи основи громадського харчування, мали відшукувати власні джерела самофінансування.

Після пережитого голоду перших років непу споживчій кооперації України доводилося діяти в умовах соціально-економічної кризи 1923 р. та пошуку шляхів виходу з неї. Зважаючи на низький рівень забезпечення населення продуктами харчування, кооперативні організації робили спроби розширити мережу закладів громадського харчування з тим, щоб допомогти як своїм пайовикам, так і некооперованим співгромадянам. Як засвідчують архівні документи, кооператори, виконуючи директиви партійно-радянського керівництва УСРР, мали враховувати і потреби споживачів, і регіональні особливості при створенні закладів громадського харчування.

Так, при налагодженні закладів громадського харчування у Донбасі кооператорам доводилося брати до уваги той факт, що тут працювали переважно чоловіки-одинаки, відтак їдальні мали забезпечити їх гарячою їжею протягом усього дня. Практично на всіх рудниках та шахтах Донбасу до 1925 р. були створені кооперативні їдальні. Досвід кращих із них пропагувався на сторінках періодичних видань. Зокрема, журнал “Известия ЦК КП(б)У” відзначав, що під керівництвом місцевого партійного осередку кооператорами вдало організовано безперебійне громадське харчування на Щербинівському руднику, їдальня якого щодня забезпечувала обідами 300 осіб [7, с.34]. Про добре налагоджену роботу кооперативної їдальні на Рутченківському руднику писала газета “Коммунист”, акцентуючи увагу на хорошій калорійності обідів та помірних цінах [8].

Серед промислових міст республіки краще було налагоджене кооперативне громадське харчування у Харкові. Харківський ЦРК (Центральний робітничий кооператив міста) тоді був лідером громадського харчування на Україні. ЦРК організував ряд їдалень на окремих фабриках та заводах, де працювала велика кількість робітників та відкрив їдальні для міського населення. На початку 1924 р. був створений спеціальний відділ Харківського ЦРК, який опікувався покращенням справи громадського харчування [9]. У цей час у віданні відділу громадського харчування ЦРК перебувало 5 їдалень, із них дві у центрі міста, одна – на заводі ВЕК, одна – у Промисловому містечку Вукопспілки й одна – на канатному заводі. Оскільки харківські кооператори всіляко залучали до громадського харчування не лише робітників, але й членів їх сімей, це позитивно позначилося на оборотах їдалень. Зокрема, у грудні 1923 р. обороти їдалень Харківського ЦРК становили 18516 руб., у січні 1924 р. – 20388 руб., у лютому – 27565 руб., тобто за два місяці вони зросли у середньому на 49%. Зокрема, обороти їдальні на заводі ВЕК збільшилися у лютому 1924 р. на 45,3% порівняно із січнем і на канатному заводі (у січні 1924 р. на 43,8% порівняно з груднем попереднього року), що свідчило про зростання темпів охоплення громадським харчуванням робітників [10, с.25]. У серпні 1924 р. у Харкові вже діяло 11 їдалень, які обслуговували обідами 208693 чоловік (порівняно з 89707 чоловік у січні). Обороти їдалень у серпні 1924 р. дорівнювали 63 тис. руб., тобто від початку року зросли майже втричі [11, с. 46].

Протягом 1925 р. Харківський ЦРК активізував роботу щодо залучення нових членів кооперації до громадських їдалень. Передусім

з цієї метою використовували державні свята, щоб засвідчити: громадське харчування здійснювалося під впливом більшовицьких гасел створення нового побуту. Так, до Міжнародного свята жінок 8 березня у 1925 р. Харківський ЦРК підготував відкриття їдалень на фабриці “Красная нить” і в гуртожитку працівників шкіряного заводу [12], намагаючись задовольняти потреби робітниць у гарячій їжі і на виробництві, і за місцем проживання.

Цікавою виявилася і наступна практика Харківського ЦРК. На ті підприємства, які не мали своїх їдалень, заклади харчування ЦРК відправляли гарячі обіди в термосах. Протягом 1924-1925 рр. обороти їдалень Харківського ЦРК суттєво зросли: у першому кварталі вони становили 243 тис. руб., у другому – 288 тис. руб., у третьому – 402 тис. руб. і в 4-му – 360 тис. руб. Усього оборот 17 їдалень Харківського ЦРК з 1 жовтня 1924 по 1 жовтня 1925 рр. склав 1300 тис. руб., за цей час було відпущено 5600 тис. порцій при середній ціні 23 коп. за кожну. На 1 грудня 1925 р. у підпорядкуванні Харківського ЦРК налічувався 41 заклад харчування, при цьому в робітничих районах було відкрито 12 їдалень і 18 буфетів. Відтак місячний оборот закладів харчування восени 1925 р. у середньому дорівнював 610 тис. руб. Суттєві досягнення Харківського ЦРК дали підставу “Кооперативному бюлетеню” зробити висновок: “Харчування з кожним роком все більше розвивається як на Україні, так і в СРСР, і починає займати все більш важливі позиції на фронті боротьби за новий побут” [13, с.48-49].

Набуло поширення громадське харчування і в Києві. Так, у 1923 р. Київський Соробкоп (назва Центрального робітничого кооперативу міста), маючи 3 їдальні і 2 чайні, задовольняв щоденно гарячим харчуванням 35 тис. осіб. І хоча ці заклади потерпали від збитків, кооператори намагалися тримати необхідну для робітників калорійність обідів. Відтак обід становив 80% необхідних харчових речовин. Проте така кількість їдалень не відповідала потребі часу. Тому Київський Соробкоп вживав заходи щодо відкриття нових їдалень у робітничих районах і залучення до них не лише робітників, але й членів їх сімей [14].

У 1924 р. Київський Соробкоп утримував чотири їдальні: на Подолі, на Крещатику (500 обідів щоденно), на заводі “Арсенал” (250 обідів щоденно), і при Кооперативному технікумі (150 обідів щоденно, з них 25 – безкоштовно для малозабезпечених студентів) [15]. У тому ж році відкрив їдальню та буфет при робітничому клубі

Васильківський робітничий кооператив на Київщині, який об'єднав 1.134 пайовиків [16,с.123].

Оскільки коштів для розширення мережі громадського харчування у Київського Соробкопу бракувало, він вирішив у 1924 р. піти на співпрацю з пайовим товариством “Укрнархарч”. У результаті цього протягом липня-серпня 1924 р. вдалося відкрити три нових їдальні на підприємствах із пропускнуою щоденною здатністю 2 тис. осіб. Якщо в липні було відпущено 19 тис., то в серпні – 40 тис. обідів. Зауважимо, що зусиллями двох вищезазначених партнерів вдалося знизити вартість обіду до 30 коп., при цьому обов'язковим атрибутом його було м'ясо [17, с.46]. Отже, особливістю громадського харчування в Києві було те, що Соробкоп у ряді випадків об'єднав свої зусилля з “Укрнархарчем”. Крім цього, характерним також було те, що заклади харчування обслуговували не лише робітників, але й службовців, жителів навколишніх міст, студентів. Якщо в Харкові заклади харчування в основному відкривали на великих промислових підприємствах, то в Києві організовували кооперативні їдальні в робітничих районах міста – на Подолі, Шулявці, Деміївці, у районі залізничного вокзалу та електростанції, у навчальних закладах.

При налагодженні громадського харчування в Одесі кооператорам доводилося враховувати, що великих промислових підприємств тут практично не було, однак існувала велика міграція населення, збільшення чисельності міста під час літнього сезону. Як привило, заклади харчування Одеського ЦРК були невеликі за обсягами обслуговування. Так, у 1923 р. ЦРК відкрив їдальню на джгутовій фабриці, яка щоденно обслуговувала 160 осіб. Вартість обіду становила 32 коп., тобто була дещо дорожчою, ніж в інших робітничих кооперативних їдальнях України [18, с.25]. У 1924 р. Одеський ЦРК відкрив їдальню на тютюновій фабриці. При цьому зазначиво, що ЦК КП(б)У наполягав на тому, щоб одеські кооператори звернули увагу на зниження організаційних витрат з тим, щоб знизити ціну обідів у цих їдальнях [19, арк.72-73].

Оскільки керівництво республіки наполягало на розширенні мережі кооперативних закладів громадського харчування в місті, при Одеському ЦРК у 1924 р. створили спеціальний відділ громадського харчування. Був узятий курс на організацію районних їдалень відкритого типу не лише для промислових робітників, але й для всіх бажуючих. Протягом року одеські кооператори відкрили чотири їдальні: на Молдаванці, на Пересипі, в районі Чумки і в центрі міста [20, арк.1-2]. Під час літнього сезону 1924 р. Одеський ЦРК виявив

ініціативу, організувавши на курортах міста декілька їдалень для відпочивальників, тим самим відволікаючи їх увагу від приватних закладів харчування [21].

На Миколаївському суднобудівному заводі у березні 1924 р. робітничим кооперативом (робкоопом) була відкрита кооперативна їдальня. Вона відпускала обіди робітникам, вартість яких не перевищувала 28 коп., у кредит до наступної зарплати. Проте робітники заводу вважали, що обіди дорогі, бо націнка на покриття організаційних витрат складала 6 коп. до собівартості. Спочатку харчувалося 500 осіб, але потім кількість робітників, які користувалися послугами їдальні, значно скоротилась [22]. З огляду на це робкоопом заводу були вжиті заходи щодо покращення роботи їдальні. У результаті вартість обіду знизилася до 20 копійок. Покращилась і якість продуктів. Число робітників, які обідали в їдальні, досягло 280 осіб. Відтак заводський робітничий кооператив у міру збільшення кількості відвідувачів цього закладу харчування знижував вартість обідів [23, с.25]. На кінець 1924 – початок 1925 рр. їдальня Миколаївського суднобудівного заводу вже обслуговувала 350 чоловік [24, с.35]. Як бачимо, миколаївським кооператорам у зв'язку із низькими заробітними платами робітників міста доводилося приділяти серйозну увагу зменшенню організаційних витрат з метою зниження вартості обідів.

Особливістю робітничого кооперативу Криворізького рудного району було те, що він у 1924 р., відкривши їдальні на Октябрському та Артемівському рудниках, створив тут гарні умови для робітників. На першому руднику відпуск обідів складав 83, а на другому – 42, хоча пропускна здатність їдалень була до 3 тис. обідів щоденно. Недовантаження в роботі їдалень викликало їх збитковість. Для того, щоб привабити споживачів, кооператори запровадили практику, яка виявилася досить вдалою, – триразове харчування для постійних відвідувачів їдальні визначили у розмірі 35 коп. [25, с.30].

З великими труднощами відбувалося становлення громадського харчування на госпрозрахункових засадах у тих містах України, де не було великих промислових підприємств, а відтак було менше відвідувачів їдалень. За приклад візьмемо Чернігів. Чернігівський ЦРК відкрив їдальню у перший рік непу. Проте брак коштів не дозволяв йому розширити мережу закладів громадського харчування. Як засвідчують архівні документи, чернігівські кооператори неодноразово отримували директиви місцевого губ парткому КП(б)У знизити ціни на обіди, які перевищували 40 коп. З огляду на це у

листопаді 1924 р. правління Чернігівського ЦРК ухвалило знизити ціни на обіди до 40 копійок. Для цього було вирішено запросити на роботу в їдальню ЦРК спеціалістів з організації громадського харчування, які вже мали досвід роботи у цій справі [26, арк.4].

Протягом 1923-1925 рр. перші спроби у налагодженні громадського харчування здійснювали й райспоживспілки та окремі міські і сільські споживчі товариства. Як засвідчують архівні матеріали та періодичні видання тих років, практично в усіх регіонах України місцева кооперація намагалася відкривати громадські їдальні, тим самим спонукаючи населення переходити до нового побуту. У більшості випадків це доводилось робити під контролем місцевих партійних органів. Зокрема, на засіданні пленуму Ізюмського окрпарткому Харківської губернії 7 квітня 1924 р. визнали доцільним організацію громадського харчування силами райспоживспілки та міського ЄСТ, позаяк коштів у кожній з цих організацій для відкриття їдалень бракувало [27, арк.71]. Наприклад, у селі Рогань Харківської округи існувала державна їдальня на паперовій фабриці. Оскільки ціна на обіди була високою, кількість відвідувачів зменшувалася, що загрожувало закриттям їдальні. Тоді місцевий партійний осередок вирішив залучити до громадського харчування місцеве споживче товариство. Тобто за рахунок активізації роботи їдальні та залучення нових відвідувачів із числа членів споживчої кооперації планували здешевити обіди, що врешті й було зроблено [28].

Як повідомляв у 1924 р. “Бюллетень Вукопспілки”, заслугою Шепетівської райспоживспілки було те, що її робітничі кооперативи зробили перші вдалі спроби у налагодженні громадського харчування. Зокрема, Шепетівське (950 пайовиків) і Полонське (1600 пайовиків) споживчі товариства відкрили їдальні, які здобули популярність серед відвідувачів. До речі, ці заклади відвідували і міське населення, і жителі навколишніх сіл [29, с.32]. У 1924 р. розпочало налагодження системи громадського харчування Миропільське споживче товариство на Волині. Як зазначав “Бюллетень Вукопспілки”, це товариство “розгорнуло енергійну роботу щодо створення їдальні, потреба у якій відчувалася давно” [30, с.40]. Проте це були поодинокі спроби райспоживспілок, міських та сільських споживчих товариств відкрити заклади харчування. Розпочати цю справу тоді більшість кооперативних організацій України не могла через відсутність потрібних для цього коштів, досвіду, устаткування та спеціалістів.

Проаналізувавши перший досвід становлення громадського харчування в Україні на госпрозрахункових засадах, слід сказати,

що в окремих районах ця справа мала певні особливості. Передусім ідеться про те, що більш активно громадське харчування споживчої кооперації протягом 1923-1925 рр. розвивалося у промислових містах та центрах республіки, де існувала велика потреба у забезпеченні гарячою їжею тисяч робітників важкої промисловості, зокрема шахт, рудників, металургійних об'єктів, підприємств важкої індустрії.

Водночас усі кооперативні їдальні, створені чи на великому промисловому підприємстві, чи в навчальному закладі, мали в обов'язковому порядку дотримуватися встановлених і контрольованих державою санітарних норм. Так, постанова РНК УСРР від 12 лютого 1925 р. "Про санітарний догляд за виготовленням, сховом і продажем харчових продуктів, смакових речовин і напоїв" передбачала систематичний санітарний догляд з боку відповідних санітарних органів за масовим виготовленням, збереженням і продажем для громадського вжитку харчових продуктів, а також за їдальнями громадського харчування. Зокрема, у постанові наголошувалося, що "їдальні громадського харчування мусять відповідати санітарним та гігієнічним нормам і правилам, встановленим НК охорони здоров'я" [31, с.120]. Директиви щодо дозволу вживання в закладах громадського харчування спиртних напоїв містила постанова ВУЦВК і РНК від 27 червня 1924 р. "Про торгівлю" [32, с.327]. Наприклад, продавати у їдальнях, буфетах, ресторанах, на тимчасових виставках виноградне вино, пиво та інші спиртні напої дозволялося тільки з дозволу адміністративного відділу відповідного губернського або окружного виконкому. У прикордонній смузі використання спиртних напоїв у закладах харчування категорично заборонялося.

Досвід кращої організації роботи кооператорів щодо дотримання санітарних норм у їдальнях пропагувався у республіканській пресі. Наприклад, "Кооперативный бюллетень" повідомляв про систематичне дотримання санітарних норм у їдальні заводу "Червона зірка" у Зінов'євську: "Велике світле приміщення, білі скатертини, смачні дешеві блюда – все це сприяє тому, що робітники відвідували частіше їдальню" [33, с.48-49].

На підставі архівних документів можна констатувати, що місцеві органи влади та відповідні санітарні органи регулярно перевіряли санітарний стан кооперативних їдалень. Підтвердженням цього, наприклад, є рішення Київської губернської економічної наради від 6 лютого 1923 р., яке полягало в тому, що Київському Соробкопу було вказано на недопустимість з метою економії коштів закупівлі та використання для їдалень хліба, випеченого в антисанітарних,

зокрема домашніх умовах. Відтак пропонувалося налагодити тісний зв'язок із кооперативними чи державними пекарнями щодо постійної закупівлі у них хлібної продукції для їдалень [34, арк.51].

Слід зазначити, що у споживчій кооперації України намагалися поширювати досвід громадського харчування РСФРР. Так, вітчизняні кооператори узяли до уваги досвід кооператорів Іваново-Вознесенська, де у 1924 р. була створена перша в СРСР фабрика-кухня, з якої їжа розвозилася по їдальнях, де її роздавали у гарячому вигляді із спеціальних термосів. Восени того ж року в Катеринославі почалося спорудження першої в Україні фабрики-кухні, яка не лише обслуговувала робітників ряду промислових підприємств міста гарячими обідами, але й виготовляла напівфабрикати, що було досить зручно для робітничих сімей [35].

За ініціативою вищих партійних та місцевих органів УСРР здійснювалася пропаганда досвіду російських кооператорів щодо створення нового побуту та руйнації старого шляхом створення закладів громадського харчування. Так, кооператорам України рекомендували використовувати досвід споживчої кооперації РСФРР, зокрема Твері та Коломни. Саме там за участі профспілок були відкриті їдальні споживчої кооперації в приміщеннях колишніх церков. При цьому підкреслювалося, що у кооперативних їдальнях охоче харчуються ті, хто ще недавно відвідував церкву [36, с.113]. Отже, громадське харчування мало не лише соціально-економічне, але й морально-виховне значення у процесі формування будівників соціалістичного суспільства та боротьби з релігією.

Таким чином, починаючи з 1923 р., кооперативними організаціями систематично вживалися заходи щодо відкриття їдалень та залучення до обслуговування в них не тільки робітників, але і членів їх сімей. На 1 жовтня 1925 р. у Донбасі вже діяло 20 кооперативів, які мали 40 їдалень. На чотири великі робітничі кооперативи (Харків, Катеринослав, Одеса, Київ) припадало 17 закладів харчування. Крім цього 33 робітничі кооперативи невеликих міст та робітничих селищ відкрили 48 їдалень. Усього ж на 1 жовтня 57 робітничо-міських споживчих товариств України мали у своєму підпорядкуванні 105 закладів громадського харчування [37]. Тим самим кооператори виконували директиви керівництва країни та республіки щодо використання закладів громадського харчування з метою покращення матеріального становища робітників та створення так званого нового комуністичного побуту.

1. Кожаный П. Рабочая кооперация и профсоюзы. – М. : Труд и книга, 1925. – 119 с.
2. Плотников И.С. Бюджет рабочей семьи и рабочая кооперация / И.С. Плотников. – М.: Центросоюз, 1928. – 80 с.
3. Бюджети робітників і службовців у 1925 р. – Харків: ЦСУ УСРР, 1929. – 110 с.
4. Литвин М. На путях реконструкции быта. Проблемы общественного питания. По материалам обследования НК РКИ. – Харьков: Научная мысль, 1930. – 110 с.
5. Кистанов Я.А. Потребительская кооперация в СССР (исторический очерк). – М.: Издательство Центросоюза. – 1951. – 418 с.
6. Гетьман Г.А. Кооперативная торговля: развитие, проблемы, перспективы (на материалах Украинской ССР). – Харьков: Издательство ХГУ. – 1985. – 248 с.
7. Степанков Л. Партячейки и кооперация / Л. Степанков // Известия ЦК КП/б/У. – 1925. – №6. – С.34.
8. Киреев. Дешево и сытно / Киреев // Коммунист. – 1925.– 18 июля.
9. Коммунист. – 1924. – 11 мая.
10. Чак И. Постановка общественного питания И. Чак // Бюллетень Вукопспилки. – 1924. – № 20. – С.25.
11. Кооперативная хроника // Бюллетень Вукопспилки. – 1924. – №39. – С. 46.
12. Рабочая кооперация к Международному дню работницы. Однодневная газета-листовка Харьковского Центрального рабочего кооператива. – 1925. – 8 марта.
13. И.Л. Общественное питание – освобождение женщины от домашнего рабства // Кооперативный бюллетень. – 1926.– № 6. – С. 48-49.
14. Общественное питание в Киеве // Рабочая Украина. Приложение в газете “Коммунист”. – 1923.– 27 октября.
15. Организация общественного питания // Рабочий кооператор. – 1924. – 19 января.
16. Нариси з історії споживчої кооперації Київщини / В.П.Пак, Ф.І. Ленченко. – К.: Ірідіум, 2002 .– С.123.
17. Кооперативная хроника // Бюллетень Вкопспилки. – 1924. – №39. – С. 46.
18. Постановка общественного питания // Бюллетень Вукопспилки. – 1924. – № 20. – С.25.
19. Центральний державний архів громадських організацій України. – Ф.1. – Оп. 20.– Спр. 2074. – Арк. 72-73.
20. Державний архів Одеської області. – Ф.3.– Оп.1. – Спр. 928.– Арк. 1-2.
21. Эсгер. Рабочая кооперация растет // Пролетарий. – 1924. – 29 июня.

22. Кожанов. Имеем сытные и дешёвые обеды // Пролетарий. – 1924. – 4 октября.
23. Чак И. Постановка общественного питания // Бюллетень Вукопспилки. – 1924. – № 20. – С. 25.
24. Известия ЦК КП(б)У. – 1925. – №6. – С.35.
25. К. Рудничный рабочий кооператив Криворожского рудного района // Бюллетень Вукопспилки. – 1924. – № 33-34. – С.30.
26. Державний архів Чернігівської області. – Ф.Р-1367. – Оп.1.– Спр. 15.– Арк.4.
27. Державний архів Харківської області. – Ф. Р-1.– Оп.1. – Спр. 1113. – Арк. 71.
28. Никитнов. Столовой угрожает закрытие // Коммунист.– 1925.– 18 июля.
29. Фалькович П. Міські робкопи Шепетівської райспілки // Бюллетень Вукопспилки.– 1924.– № 33-34. – С.32.
30. Кооперативная хроника // Бюллетень Вукопспилки. – 1924. – №42. – С. 40.
31. Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України. – 1925.– № 8.– Ст. 61.– С.120.
32. Там само. – 1924.– № 15.– Ст. 149. – С. 327.
33. И.Л. Общественное питание – освобождение женщины от домашнего рабства // Кооперативный бюллетень. – 1926.– № 6. – С. 48-49.
34. Державний архів Київської області. – Ф.Р-111. – Оп.1.– Спр. 379.– Арк. 51.
35. Пролетарий. – 1925. – 28 октября.
36. Кожаный П. Рабочая кооперация и профсоюзы... – С.113.
37. Відомчий архів Укоопспілки.

Л.В.Гриневич

УДК 94 (477)342.5.,1928”

ПРО ЦЕНТРАЛІЗАЦІЮ ДЕРЖАВНОГО ХЛІБОЗАГОТІВЕЛЬНОГО АПАРАТУ В УСРР 1928 р.

Висвітлюється діяльність хлібозаготівельних організацій УСРР в умовах розгортання сталінської “революції згори”. Аналізуються економічні і політичні причини централізації державного хлібозаготівельного апарату.

Освещается деятельность хлебозаготовительных организаций УСРР в условиях разворачивания сталинской “революции сверху”. Анализируются экономические и политические причины централизации государственного хлебозаготовительного аппарата.